

IQLIMGA QULAY MEVALI BOG'LAR VA UZUMZORLARNI
QURG'OQCHILIK HAMDA SOVUQ URISHDAN HIMOYA QILISH
CHORA-TADBIRLARI

Yadgorova Charos Sobir qizi

Termiz davlat pedagogika institute

Annotatsiya. Tezisda iqlim o'zgarishi sharoitida mevali bog'lar va uzumzorlarni qurg'oqchilik hamda sovuq urishdan himoya qilishning asosiy agrotexnik, texnologik va tashkiliy chora-tadbirlari yoritilgan. Qurg'oqchilikka qarshi suv tejovchi texnologiyalar, mulchalash, oqilona o'g'itlash va chidamli navlarni tanlash; sovuq urishga qarshi tutatish, ko'mish, o'rash, yaxob suvi berish va biostimulyatorlar qo'llash usullari tahlil qilingan. O'zbekiston sharoitida qo'llaniladigan amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: mevali bog', uzumzor, qurg'oqchilik, sovuq urish, himoya choralari, tutatish, tomchilatib sug'orish, mulchalash, biostimulyator.

Kirish. O'zbekiston qishloq xo'jaligida mevali bog'lar va uzumzorlar muhim o'rin tutadi. Biroq so'nggi yillarda iqlim o'zgarishi natijasida qurg'oqchilik va anomal sovuqlar tez-tez kuzatilmoqda. Bu holat hosildorlikni pasaytiradi, daraxt va toklarning o'sishini sekinlashtiradi, ba'zi hollarda esa butun plantatsiyalarning nobud bo'lishiga olib keladi. Shuning uchun iqlimga qulay (moslashuvchan) bog' va tokzorlarni barpo etish hamda ularni ekstremal ob-havo sharoitlaridan himoya qilish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Ushbu tezisda qurg'oqchilik va sovuq urishdan himoya qilishning asosiy chora-tadbirlari ilmiy-amaliy asosda ko'rib chiqiladi.

Qurg'oqchilik – tuproq va havo namligining o'simlik talabidan kamayishi natijasida yuzaga keladigan stress holatidir. Undan himoya qilishning eng samarali yo'li – suv resurslaridan oqilona foydalanish va tuproqda namlikni saqlashdir.

Tomchilatib sug'orish tizimi. Intensiv bog' va tokzorlarda tomchilatib sug'orish suv sarfini 40–60 % gacha kamaytiradi, ildiz zonasida optimal namlikni ta'minlaydi va o'g'itlarni eritib berish imkonini yaratadi. Yangi barpo etilayotgan sanoatlashgan bog'larda 100 % suv tejovchi texnologiyalar o'rnatilishi talab etilmoqda.

Mulchalash. Qator oralarini somon, poxol, quritilgan barg yoki maxsus plyonka bilan qoplash tuproqdan namlikning bug'lanishini kamaytiradi, ildizlarni issiqdan

himoya qiladi va begona o'tlarni bostiradi. Mulcha qatlami 5–10 sm qalinlikda bo'lishi tavsiya etiladi.

Oqilona o'g'itlash va agrotexnika. Organik o'g'itlar (go'ng 20–40 t/ga har 2–3 yilda) va mineral o'g'itlar (N-120, P-90, K-70 kg/ga) tuproq unumdorligini oshirib, o'simlikning qurg'oqchilikka bardoshlilikini kuchaytiradi. Qurg'oqchilikka chidamli navlarni (masalan, ba'zi mahalliy uzum navlari, sho'rga chidamli meva turlari) tanlash ham muhim ahamiyatga ega.

Yaxob (namlik to'ldiruvchi) sug'orish. Kuzda yoki erta bahorda chuqur sug'orish tuproqda namlik zaxirasini yaratadi va qish-bahor davridagi qurg'oqchilik ta'sirini yumshatadi.

Sovuq urish (ayniqsa bahorgi kechki sovuqlar va qishki anomal past haroratlar) mevali daraxtlarning gullari, kurtaklari va yosh novdalariga, tokning bir yillik novdalariga jiddiy zarar yetkazadi. Himoya choralari quyidagilardan iborat:

Tutun uyumlari (tutatish). Har bir hektarga daraxtlar zichligiga qarab 100–200 ta tutun uyumi tayyorlanadi. Ular shamol yo'nalishiga qarab joylashtiriladi. Havo harorati $+1^{\circ}\text{C}$ ga tushganda tutatish boshlanadi. Uyumlar go'ng, xashak, poxol, shox-shabba aralashmasidan tuziladi. Tutun havo haroratini $1\text{--}3^{\circ}\text{C}$ ga ko'tarib, radiatsion sovuqni yumshatadi.

Tok va anor ko'chatlarini ko'mish. Yosh va sovuqqa sezgir toklarni, anor va anjir butalarini tuproq bilan ko'mish yoki xashak, sholi poyasi bilan yopish eng ishonchli usullardan biridir. Ko'milgan maydonlar ustiga mahalliy go'ng sepish keyingi yil uchun ozuqa zaxirasini yaratadi.

Daraxt tanalarini o'rash. Xurmo va boshqa sovuqqa sezgir daraxtlarning tanalari va pastki shoxlari xashak, quruq makka poyasi, sholi poyasi yoki maxsus materiallar (spanbond, kraft-qog'oz) bilan o'raladi. Bu radiatsion issiqlik yo'qotilishini kamaytiradi.

Yaxob suvi berish va namlikni saqlash. Sovuqdan oldin bog' va tokzorlarni yaxob suvi bilan to'liq sug'orish tuproq issiqlik sig'imini oshiradi va ildizlarni himoya qiladi. Qator oralarida suvni kam qoldirish va tutun uyumlarini joylashtirish tavsiya etiladi.

Biostimulyatorlar. Havo harorati keskin tushishi kutilganda o'simliklarga gumin, fulvo kislotalar va aminokislotalar asosidagi preparatlar (VL 77, ENTO GUMIN, IFO AMINOMAX va boshqalar) bilan ishlov berish sovuq stressidan tez chiqishga yordam beradi. Erta bahorda 3 % li Bordo suyuqligi bilan ishlov berish kasalliklarning oldini oladi va o'simlik immunitetini oshiradi.

Bog' va tokzorlarni barpo etishda tuproq-iqlim sharoitini hisobga olish, chidamli nav va payvandtaglarni tanlash, shamol to'siqlari yaratish muhimdir. Kuzda zararlangan novdalarni kesib yoqish, to'kilgan barglarni yig'ishtirish, dastgohlarni dezinfektsiya qilish kasallik va zararkunandalar manbasini kamaytiradi. Ob-havo prognozini muntazam kuzatib borish va favqulodda choralar (tutatish, ko'mish) uchun materiallarni oldindan tayyorlab qo'yish zarur.

Zamonaviy usullardan shamol mashinalari, yuqoridan yomg'ir latib sug'orish (muz qobig'i hosil qilish) va sug'urta tizimlaridan foydalanish ham tavsiya etiladi. O'zbekistonda meva ekinlarini sovuqdan sug'urtalash dasturlari joriy etilmoqda.

Xulosa. Iqlimga qulay mevali bog'lar va uzumzorlarni qurg'oqchilik hamda sovuq urishdan himoya qilish kompleks yondashuvni talab qiladi. Qurg'oqchilikka qarshi tomchilatib sug'orish, mulchalash, oqilona o'g'itlash va chidamli navlar; sovuq urishga qarshi tutatish, ko'mish, o'rash, yaxob suvi va biostimulyatorlar eng samarali choralardir. Ushbu tadbirlarni o'z vaqtida va sifatli bajarish hosildorlikni saqlab qolish, o'simliklarning barqarorligini oshirish va iqlim o'zgarishiga moslashuvchan bog'dorchilikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zA. Bog' va uzumzorlarni himoya qilish bo'yicha tavsiyalar. – 2025.
2. Toshkent davlat agrar universiteti. Qish mavsumida mevali bog' va uzumzorlarni sovuqdan himoyalash choralari. – 2026.
3. Agro.uz. Qashqadaryo, Surxondaryo, Buxoro va Navoiy viloyatlarida bog' va tokzorlar bo'yicha tavsiyalar. – 2022.
4. O'zagroinspeksiya. Bog' va uzumzorlarni sovuqdan himoya qilish bo'yicha operativ tadbirlar. – 2023.
5. EastFruit. How to protect your orchards and vineyards from frosts. – 2021.
6. Qishloq xo'jaligi vazirligi. Ekinlarni sovuqdan asrash bo'yicha tavsiyalar. – 2024.